

Μακεδονικά

Τόμ. 22, Αρ. 1 (1982)

Η αναβίωση του Ελληνισμού και η παρακμή της Φραγκοκρατίας: μάχη της Καστοριάς (1259 μ.Χ.)

Φρειδερίκος Ροχόντζης

doi: [10.12681/makedonika.528](https://doi.org/10.12681/makedonika.528)

Copyright © 2014, Φρειδερίκος Ροχόντζης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ροχόντζης Φ. (1982). Η αναβίωση του Ελληνισμού και η παρακμή της Φραγκοκρατίας: μάχη της Καστοριάς (1259 μ.Χ.). *Μακεδονικά*, 22(1), 340–357. <https://doi.org/10.12681/makedonika.528>

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ (1259 μ.Χ.)

α) Δυνάμεις και παράγοντες στον ελλαδικό χώρο το 1259. — Σχέσεις-στόχοι

Τὴν πρώτη Ἰανουαρίου τοῦ 1259, ὅταν ἀνέβηκε στὸ θρόνο τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας ὁ Μιχαὴλ (Κομνηνός) Παλαιολόγος, ὁ πολυάξιος στρατιώτης καὶ διπλωμάτης «qui estoit a cellui temps li plus grant guerroier dou monde»¹, πού ἐγκατέστησε σταθερὰ γιὰ διακόσια χρόνια μέσα ἀπὸ τρομερὰ δύσκολες συνθήκες, μιὰ κληρονομικὴ ἡγεμονία στὴ Βασιλεύουσα, στὴν Κωνσταντινούπολη βασίλευε ὁ Φράγκος Κόμης τῆς Φλάνδρας, τοῦ Αἰνώ καὶ τοῦ Ναμῦρ Βαλδουῖνος II.

Ἡ παλιὰ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχε διαιρεθεῖ σὲ σχετικὰ μικρὲς ἡγεμονίες—βασίλεια-δεσποτάτα-δουκάτα καὶ βαρονίες—, πού τὶς διοικούσαν «ἐργῶ ἢ τύποις» ἡγεμόνες Ἑλληγες ἢ Λατίνοι. Στὴν πραγματικότητα ὅμως αὐτοὶ οἱ δεῦτεροι ἐξυπηρετοῦσαν, παρὰ τὴ θέληση καὶ τὴ βουλὴν αὐτῶν, τὰ συμφέροντα τῶν ἐντολοδόχων τους, δηλ. τοῦ βασιλέα τῆς Γαλλίας, τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τοῦ Βασιλείου τῶν δύο Σικελιῶν, τῆς Ἁγ. Ἐδρας κ.λ.

Μετὰ τὸ 1204, στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς ἡπειρωτικῆς Αὐτοκρατορίας, ἦταν τὸ Βασίλειο τῆς Νικαίας, (καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1223 τὸ κακότυχο Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης), τὸ Βασίλειο τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου. Τὸ ὑπόλοιπο καὶ ἀρκετὰ μεγάλο ὅμως μέρος τῆς χώρας παρέμενε στὰ χέρια τῶν Φράγκων, δηλ. οὐσιαστικὰ καὶ στὸ χῶρο αὐτὸ ἡ φεουδαρχία τῆς Δύσεως ἀκολουθοῦσε τὴν ἱστορικὴ τῆς πορεία. Δυστυχῶς, μεταξὺ τῶν τριῶν κληρονόμων τοῦ Βυζαντινοῦ μεγάλειο καμμιὰ ἢ ἐλάχιστη συνεννόηση ὑπῆρχε καὶ γιὰ αὐτὸ κάθε προοπτικὴ σταθερῆς συνεργασίας μεταξὺ τους ἦταν ἀπὸ ἀρχῆς καταδικασμένη.

Τότε ἀκριβῶς συνέβηκε ἓνα σημαντικὸ γεγονός στὸν ελλαδικὸ χῶρο, πού ἔγινε ἡ ἀφορμὴ καὶ τὸ πρῶτο σκαλοπάτι γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας Ἑλληνικῆς ἀκμῆς, παρὰ τὴ σύγκρουση ἀντιμαχόμενων προσωπικῶν ἐπιδιώξεων καὶ φιλοδοξιῶν.

Τὸ γεγονός αὐτὸ στὴ μεσαιωνικὴ αὐτὴ περίοδο δὲν ἀναγνωρίστηκε ὅπως ἔπρεπε καὶ ἴσως γιὰ πολλοὺς ἀκόμα σήμερα δὲν ἔχει πάρει τὴ θέση

1. Ἁ δ. Ἀ δ α μ α ν τ ί ο υ, Τὰ χρονικά τοῦ Μορέως, ΔΙΕΕ 6 (1906) 605 (ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ Χρονικόν).

ποῦ ἀρμόζει. Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς σταθμὸς ἀπ' ὅπου ξεπήδησε ὁ νέος Ἑλληνισμὸς, εἶναι ἡ μάχη τῆς Καστοριάς τὸ 1259 (ἡ μάχη τῆς Πελαγονίας, ὅπως τὴ λένε συνήθως) καὶ ἡ δημιουργία τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μορέως τῶν Παλαιολόγων. Καὶ εἶναι σημεδιακὸ ὅτι ὁ ὄρος «Ἑλλλην», ἀπὸ τότε χρησιμοποιοεῖται συστηματικὰ. Στὸ χρονικὸ τοῦ Μορέως διαβάζουμε:

*Διαβόντα γὰρ χρόνοι πολλοὶ ἀπτεῖνοι οἱ Ῥωμαῖοι,
"Ἑλληνες εἶχαν τὸ ὄνομα, οὕτω τοὺς ὠνομάζαν,
(Ἑλλ. Χρον. Μορ.)*

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἡγεμονία, ποῦ εἶναι ὁ πυρήνας, ἀρχίζει μιὰ νέα ἐλληνικὴ ἀνανέωση, μὲ ἐθνικὴ συνείδηση καθαρὰ ἐλληνικὴ, γιὰ τὴ δημιουργία πολιτιστικοῦ, πνευματικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ κέντρου, ὅπου καλλιεργεῖται ἡ ἐλληνικὴ ἀρετὴ.

Ἐκεῖ στὴ σπαρτιατικὴ γῆ, στὸ Μυστρά, γεννιέται ἡ πρώτη ὕλη γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς νέας Ἑλλάδας:

*Ῥωμαῖοι γὰρ οἱ πλεώτεροι τῆς χώρας γὰρ ἐκείνης
διέβησαν σφαμελοὶ τοῦ Μεζιθρά τὸ κέντρον
(Κώδιξ Παρισίων Χρον. Μορ.)*

Ἄπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνα ἴσως καὶ προηγούμενα, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Ἀγγέλων κυρίως τὸ 12ο αἰ., ἔχει τεθεῖ τὸ πρόβλημα γιὰ ἓνα νέο κέντρο ἐκτὸς τῆς Πόλης.

Φωτεινὲς μορφές, σοφοὶ καὶ στρατιωτικοί, τὴν ἐποχὴ τῆς κατάληψης τῆς Βασιλείουσας τὸ 1204 ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ πῶδ πρὶν ἀκόμα, εἶχαν δημιουργήσει στὸν Ἑλληνικὸ κόσμον (στὸ Βυζάντιον) μιὰ στροφή, μὲ ροπή πρὸς τὰ Ἑλληνιστικὰ πρότυπα. Ὅταν τόσα κακὰ εἶχαν συσσωρευθεῖ καὶ ἄρχισε ὁ διαμελισμὸς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας—μὲ τὴν ἐξασθένηση τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, τὴν αὐξηση τῆς δύναμης καὶ τὴ σχετικὴ ἀνεξαρτησία περιφέρειας καὶ ἀριστοκρατίας, τὴ διχόνοια, τὶς ἐμφύλιες συγκρούσεις, τὸ ἐμπόριον στὰ χέρια τῶν ξένων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ διείδυση τῶν Τούρκων στὶς ἐπαρχίες καὶ τὴ μόνιμη ἀπειλὴ ἀπὸ βορρὰ καὶ δύση,—ἀπὸ τότε, εἶχαν βάλει τὸ ἐρώτημα πῶς, ποῦ, ἀλλὰ καὶ πότε θὰ ἔπρεπε νὰ τεθοῦν τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους, ἐνὸς νέου ὀργανισμοῦ, προσαρμοσμένου ὁμως πῶδ στὶς ἐλληνικὲς παραδοσιακὲς συνθήκες καὶ ἀξίες: «...παραδομένοι στὴν ὁμορφιά...τῆς Κωνσταντινούπολης... ξέχασαν οἱ Ἑλληνες, παρατηρεῖ ὁ Παν. Κανελλόπουλος στὸ βιβλίον του "Γεννήθηκα στὸ 1402", ὅτι ἡ αὐτοκρατορία πρέπει νὰ κρατιέται ἀπὸ τὶς ἄκρες τῆς καὶ ὄχι μονάχα ἀπὸ τὸ κέντρο. Ἄλλὰ οἱ ἄκρες εἶχαν παραμεληθεῖ καὶ χαθεῖ μαζί τους εἶχε χαθεῖ ἡ χώρα ὀλόκληρη».

Ἡ μάχη τῆς Καστοριάς εἶναι ἡ ἀφορμὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρω-

τήματα, με τὸ σχηματισμὸ τελικὰ μέσα στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, —ἔστω καὶ πρόσκαιρα—μιάς ὀλοκληρωμένης ἔννοιας Κράτους, πὸν θὰ περιέχει μαζί με τὴν ἰδέα τῆς ἐνότητος καὶ βυζαντινὴ παράδοση συνδυασμένη με ἰκανὴ κρατικὴ ὀργάνωση¹.

Ἡ διαφορά στὶς ἀπόψεις γιὰ τὴν κληρονομιά καὶ συνέχιση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὶς δύο ὁμόδοξες καὶ συγγενικὲς ἑλληνικὲς ἡγεμονίες, τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Νίκαιας, ἐφθασε τελικὰ στὴ σύγκρουση ἀνάμεσά τους. Σ' αὐτὴ τὴ διαμάχη εὐτύχημα ἦταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες (ὄπως ἀπὸ τὴ συνέχεια φάνηκε), ὅτι ἀνακατεύτηκαν καὶ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς παλιᾶς Ἑλλάδος, με ἀρχηγὸ τους τὸν περίφημο Γουλιέλμο Β' Βιλλεαρδουίνο Πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Μορέως, πὸν εἶχε παντρευτεῖ γιὰ τρίτη γυναίκα τὴν πανέμορφη Ἄννα ἢ Ἀγνή, κόρη τοῦ Δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β'.

Ἡ δυτικὴ Μακεδονία καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Καστοριάς - Μοναστηρίου τὸ Σεπτέμβριο-Ὀκτώβριο τοῦ 1259 ἦταν ὁ χῶρος ὅπου συγκρούστηκαν οἱ δύο παρατάξεις.

Ἐδῶ εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ γυρίσουμε λίγο πίσω γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε σὲ τί ἀποβλέπανε οἱ ἀντίπαλοι καὶ γιὰτί κατέληξε ἡ διάσταση σὲ τέτοιο κρίσιμο σημεῖο.

Τὰ δύο ἀνεξάρτητα Βυζαντινὰ βασίλεια τῆς Νικαίας καὶ (τῆς) Ἠπείρου, προσέμενανε τὴν εὐκαιρία γιὰ τὴ κατάκτηση τῆς Βασιλεύουσας καὶ προετοιμαζότανε ἀπὸ πολὺ χρόνον, ἀπογομνώνοντας τοὺς Λατίνους κατακτητὲς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὰ γύρω ἐδάφη τῆς. Ὁ δεσπότης Μιχαὴλ παίρνοντας μεγάλες ἐκτάσεις ἀπὸ τὴ παλιὰ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ Ἀλβανία, ἐνῶ ὁ Βατάτζης καὶ ὁ Λάσκαρης κατακοῦσαν τὶς ἀσιατικὲς καὶ στὴν εὐρωπαϊκὴ μεριὰ περιοχὲς γύρω ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία περιοριζότανε στὸ χῶρο τῆς Πρωτεύουσας με μιὰ μικρὴ ζωτικὴ ἔκταση ὀλόγυρά της.

Ὅταν τὸ 1258 ἀνέλαβε, μετὰ ἀπὸ ἐπανάσταση, τὴ διοίκηση τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὁ Δεσπότης τῆς Ἠπείρου σκέφθηκε ὅτι τώρα πὸν ἀκόμα ἢ θέση τοῦ Παλαιολόγου δὲν ἔχει ἐδραιωθεῖ

1. Μετὰ τὸ ἴδιο περίπου πνεῦμα ὁ Ν. Σ β ο ρ ῶ ν ο ς γράφει ἐνδεικτικὰ: «Γιὰτί δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι, ὅταν ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου μένει, ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 11^{ου} αἰ., τὸ μόνο συστατικὸ στοιχεῖο τῆς αὐτοκρατορίας, καί, ἀπομονωμένος καὶ περικυκλωμένος ἀπὸ ἐχθρικοὺς πλέον λαοὺς-ἐθνότητες, ἀρχίζει νὰ παίρνει βαθύτερη συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του σὰν ἰδιαίτερης πολιτικῆς καὶ πολιτισμικῆς ὀντότητας, ξαναπαίρνει τὸ δρόμο, ἀπ' τὸν ὅποιο ἐπὶ αἰῶνες εἶχε ἀπομακρυνθεῖ, πρὸς τὶς ἱστορικὲς του πηγές». Αὐτὰ ἐπισημαίνει στὴν Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας, Ἀθήνα 1976, προλεγόμενα.

καλά, ἦταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ τὸν ἐξουδετερώσει. Τότε, κόνοντας ἕναν ἐπιδέξιο ὑπολογισμό ἀφοῦ πάντρεψε (1259) τὴ μιά του κόρη Ἑλένη μὲ τὸν πολὺ ἱστορημένο, νόθο γιό, τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου Β΄ Χοχενστάουφεν, Μαμφρέδο, τὸν ἄτυχο ἡγεμόνα τῆς Σικελίας ποῦ εἶχε καταλάβει ἀπὸ τὸ 1258¹ καὶ ὀρισμένες ἀκτὲς τῆς Ἡπείρου γρῶ ἀπὸ τὸ Δυρράχιο καὶ τὴν Αὐλώνα, στὴ συνέχεια δίνει σὲ γάμο τὸν ἴδιο χρόνο (βλ. σχετ. Μηλιαράκη, Ἱστορία τῆς Νικαίας) τὴν ἄλλη του κόρη Ἄννα ἢ Ἄγνη στὸν πολυμήχανο, ἐμπειροπόλεμο καὶ παντοδύναμο Πρίγκηπα τοῦ Μορέως Γουλιέλμο Β΄ Βιλλεαρδουίνο². Ἐστὶ δημιουργεῖται ἕνας συνασπισμὸς ἀπὸ τρεῖς συμμάχους, ποῦ ὁ καθένας τους, χωρὶς νὰ ἐκδηλώνει τίς ὑστερόβουλες σκέψεις του, ἀποβλέπει σὲ διαφορετικὴ ὠφέλεια. Ὁ Nicol³ λέει ὅτι ἡ συμμαχία αὐτὴ περιεῖχε τὸ σπέρμα τῆς διαλύσεως. Ἀναλύοντας σύντομα τὰ κίνητρα τοῦ καθενός, θὰ προσδιορίσουμε καὶ τοὺς τελικοὺς σκοποὺς του. Καὶ πρῶτα, ὁ Μιχαὴλ τῆς Ἡπείρου θέλει νὰ στεφθεῖ αὐτὸς μοναδικὸς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἡ ὅλη κίνησή του εἶναι ὀλοφάνερη. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Γουλιέλμο Β΄, ἔχει κυριαρχήσει σχεδὸν ὅλης τῆς Πελοποννήσου καὶ χωρὶς ἀμφιβολία, δὲν εἶναι ἀπίθανο, ἀποβλέπει στὴν κατάκτηση καὶ ἡγεμονία ὅλης τῆς παλιᾶς Ἑλλάδος δημιουργώντας ἕνα νέο λατινικὸ βασίλειο, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν Μαμφρέδος, ποῦ εἶχε περίφημο καὶ ἀξιομάχο ναυτικὸ στόλο, ἐποφθαλμοῦσε νὰ κυριαρχήσει στὰ Ἡπειρωτικὰ ἐδάφη καὶ νὰ προχωρήσει ἀκόμα, κόνοντας πρωτεύουσά του τὴν Θεσσαλονίκη. Πάντως, ἡ κύρια ἐπιθυμία καὶ ὁ πρῶτος στόχος χωριστὰ γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς τρεῖς συμμάχους ἦταν ἡ κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης σὰν ἀρχικὸς τοὺς σκοπός.

Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξιστορήσουμε γιὰ τὴν εὐνοϊκὴ θέση ποῦ κατέχει ἡ Θεσσαλονίκη, ποῦ τὴν ἔκανε νὰ εἶναι κέντρο τῶν ἀντιμαχόμενων παρατάξεων. Ἀπὸ ἀνατολῆς, δύσης, βορρᾶ καὶ νότο, ὄλοι, προσπαθοῦσαν νὰ γίνουν κάτοχοί της τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἦταν τὸ στρατιωτικὸ ὄρμητήριο καὶ τὸ ὀδικὸ κλειδί πρὸς τὸν Ἔβρο, Κωνσταντινούπολη καὶ Δυρράχιο μέσφ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Ἐπειτα εἶχε ἀνεπτυγμένο ἐμπόριο μὲ πλούσια ἐνδοχώρα καὶ σπουδαῖο λιμάνι ἀπ' ὅπου διοχετεύονταν ἐμπορεύματα καὶ ἄλλα

1. Βλ. Κ. Χόφ - Ι. Ρωμανοῦ, Γρατιανὸς Ζώρζης, ἀθέντης Λευκάδος, Κέρκυρα 1870, σ. 139, σημ. 1 καὶ Ἄντ. Μηλιαράκη, Ἱστορία τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1898, σ. 526.

2. Γιὰ τίς χρονολογίες τοῦ γάμου τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ Γουλιέλμου, ὑπάρχει ἀσυμφωνία. Ἐδῶ ἀκολουθεῖται ἡ μιά θέση (βλ. σχετικῶς Ρωμανοῦ, Γρατιανὸς Ζώρζης - Κωστ. Παπαρρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. 5ος - Α. Μηλιαράκη, Ἱστορία τῆς Νικαίας). Νεώτεροι ἐρευνητὲς παραδέχονται ὅτι ὁ γάμος τοῦ Γουλιέλμου ἔγινε τὸ 1258.

3. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν), τ. 9ος, σ. 95.

εἶδη πρὸς καὶ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο καὶ Μ. Ἀνατολή, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο. Ἀκόμα ἐκεῖ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἀνώτερες διοικητικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἀρχὲς καὶ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένο. Ὅλα αὐτὰ τὴν ἔκαναν μίαν περιλάμπρην καὶ ἀξιολήγουσιν πόλιν, ποὺ Φράγκοι, Βούλγαροι καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ Βασιλείου προσπαθοῦσαν νὰ τὴν ἔχουν δική τους μετὰ τὸ 1204.

Ἐν τῷ μεταξῦ ὁ Παλαιολόγος γιὰ νὰ κερδίσει προφανῶς χρόνον, κάνει μίαν τεράστιαν διπλωματικὴν προσπάθειαν εἰς τὴν Ἀγ. Ἐδρὰ καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς συμμάχους, ποὺ τελικὰ ἀπέτυχε. Συγχρόνως μὲ μίαν αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν, ἀναγκάζει τὸν Μιχαὴλ Β' νὰ ὀπισθοχωρήσῃ μετὰ ἀπὸ τὰ δυτικομακεδονικὰ βουνὰ ὡς τὴν Αὐλῶνα ποὺ κατέχεται ἀπὸ τὸν Μαμφρέδον, «ἐς τὰ τοῦ Αὐλῶνος ἱππῆλατα», ὅπως λέει ὁ Γρηγοράς.

β) Στρατιωτικὲς προετοιμασίαι καὶ ἐνέργειαι. Τοποθεσίαι

Οἱ ἀντίπαλοι τώρα προετοιμάζονται γρήγορα καὶ συστηματικὰ. Ὁ στρατὸς τοῦ Παλαιολόγου προελαύνοντας ἀπὸ τὰ Βοδενά, κυριεῖται τὸ Πρίλαπον (Περλεπέ)— «σκοπὸς γάρ ἦν αὐτοῖς εἰς τὸ τοῦ Πριλάπου ἄστου γενέσθαι, ὅπως αὐτῷ διασώσειαν» (Ἀκροπολίτης), —καὶ τὴν Ἀχρίδα, μαζὶ μὲ πολλὰ ὄχυρά μέρη γύρω της. Τώρα πιά συγκεντρώνει τὶς δυνάμεις του καὶ προχωρεῖ περίπου μέχρι τῆς σημερινῆς Κορυτσά, εἰς τὴν περιοχὴ τῆς Ἀχρίδας (Ὀχρίδα), κάτω ἀπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου ποὺ τὸν ὀνομάζει σεβαστοκράτορα. Μαζὶ μ' αὐτὲς τὶς δυνάμεις του, ποὺ ὁ κύριος ὄγκος τους ἔχει ἐνισχυθεῖ ἀπὸ τὶς φρουρὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, περιλαμβάνει καὶ ἐλαφρὰ ὀπλισμένους Κουμάνους, Τούρκους καὶ σύμφωνον μὲ τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως

*Κουμάνους εἶχεν μετ' αὐτοῦ ὅπου ἦσαν δύο χιλιάδες
διατὸ ἦσαν ἐλαφρότεροι ἀπ' ὅλα τὰ φουσαῖτα,
ὁμπρὸς ἐκαβαλλίκευαν τὸν τόπον νὰ ἀποσκευάζων.
Ἀπ' αὐτοὺς γὰρ ἀπέρχονται οἱ τριακόσιοι Ἀλλαμάνοι
τοὺς Οὐγγυροὺς γὰρ ἐδιόρθωσεν καὶ ἦσαν τὸ ἄλλο ἀλλάγι
κι' ἀπ' ἐκεῖνος ἐρχόντησαν οἱ Σέρβοι κ' οἱ Βουλγάροι
καὶ ἀπέκει ἐκεῖνος ἐρχετο μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ Τούρκους.
Καὶ ὅσον διεχώρησεν ὅλα του τὰ ἀλλάγια,
εἴκοσι ἑφτά ἐυρέθησαν ἀλλάγια καβαλλάρου.*

(Ἑλλ. Χρον. Μορέως)

ὅπου βλέπουμε, ὅτι εἶχε καὶ Γερμανοὺς (Ἀλαμάνους), Οὐγγυροὺς, Σέρβους καὶ Βούλγαρους ἱππεῖς, (κατὰ δὲ τὸν ἱστορικὸν Παχυμέρη καὶ ἕνα σῶμα Περσῶν).

‘Ο Μιχαὴλ ἔχει ἀναγκαστεῖ ν’ ἀποτραβηχτεῖ πέρα ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς σημερινῆς νοτιοανατολικῆς Ἀλβανίας, ποῦ τότε ὀνομαζότανε νότ. Ἡπειρός (Μηλιαράκης, Ἱστορία τῆς Νικαίας, σελ.525-526) καὶ ἰδιαιτέρα στὰ πεδινά, κοντὰ στὴν Αὐλὼνα ποῦ βρισκότανε στὴν κατοχῆ, ὅπως εἶπαμε, τοῦ Μαμφρέδου. Ἐκεῖ ἀνασυγκροτεῖ τὶς δυνάμεις του. Ἐχει μαζί του, τὸ γιὸ τοῦ Νικηφόρο, διοικητὴ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ὁ ἄλλος γιὸς του, ὁ νόθος Ἰωάννης—«εἶχεν καὶ ἕτερον υἱὸν ὅπου γὰρ ἦτο νόθος» (στίχ. 3087 Ἐλ. Χρ. Μορέως)—, ἔρχεται κι’ αὐτὸς μὲ ἀρκετὴ δύναμη ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βλαχία (Θεσσαλία). Τὸ στράτευμα τοῦ Μιχαὴλ Β’ ἐνισχύουν οἱ 400 Γερμανοὶ (1.500, λέει ὁ Ἀκροπολίτης) ποῦ ἔστειλε ὁ Μαμφρέδος (γιατὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔλαβε μέρος)¹, καὶ κυρίως ὁ ἄλλος γαμπρὸς του ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος πρίγκηπας τοῦ Μορέως, σὰν ἀρχηγὸς τῶν συγκεντρωμένων Φράγκων ἀπὸ τὸ Μοριά, Εὐβοία, Θήβα, Κεφαλλονιά (ἢ συμμετοχῆ τῶν Φράγκων τῆς Κεφαλλονιάς ἀμφισβητεῖται²), Ἀθήνα, Σάλωνα, ἀκόμα καὶ μερικῶν Ἑλλήνων³.

Οἱ φεουδάρχες τῶν μερῶν αὐτῶν δὲν ἐδίστασαν νὰ δώσουν τὴν παρουσία τους καὶ τὴ βοήθειά τους σ’ ἓνα τόσο ἐξαιρετικὸ ἡγεμόνα, ὅπως ὁ Γουλιέλμος. Ἀλλωστε ὑπῆρχε ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀσσιζῶν ἢ Συνηθειῶν (σύνολο φεουδαρχικῶν ἐθιμικῶν νόμων), ποῦ κανόνιζε τὶς σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις τῶν (Φράγκων μεταξύ τους καὶ τῶν ἡγεμόνων τους στὶς κατεχόμενες περιοχές, ποῦ ἦταν δεσμευτικὴ γιὰ ὄλους τοὺς Φράγκους. Ἦταν σὰν ἓνα εἶδος ἀπαράβατου ἱπποτικοῦ κώδικα.

Καθὼς βλέπουμε, καὶ στὶς δυὸ παρατάξεις ὑπῆρχε ἀνομοιογένεια στὴ συγκρότηση τοῦ στρατοῦ. Ἡ δύναμη τοῦ Δεσπότη Μιχαὴλ τελικὰ συγκεντρώνεται στὴν Καστοριά, καὶ μὲ στόχο τὸ Πρίλαπον ἀρχίζει νὰ προχωρεῖ πρὸς τὰ βορειοανατολικά, κρίνοντας ὅτι ἡ περιοχὴ ἐκείνη (δηλ. τοῦ Πρίλαπου), εἶναι πρόσφορη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του, ἀφοῦ ἔτσι κόβει καὶ τὸν κυριότερο δρόμο τοῦ ἐχθροῦ γιὰ ἐπαφὴ του καὶ ἀνεφοδιασμὸ ἀπὸ τὸ κέντρο, δηλ. δυτικὴ Μακεδονία-Θεσσαλονίκη-Θράκη, ἐνῶ ὁ ἴδιος διὰ

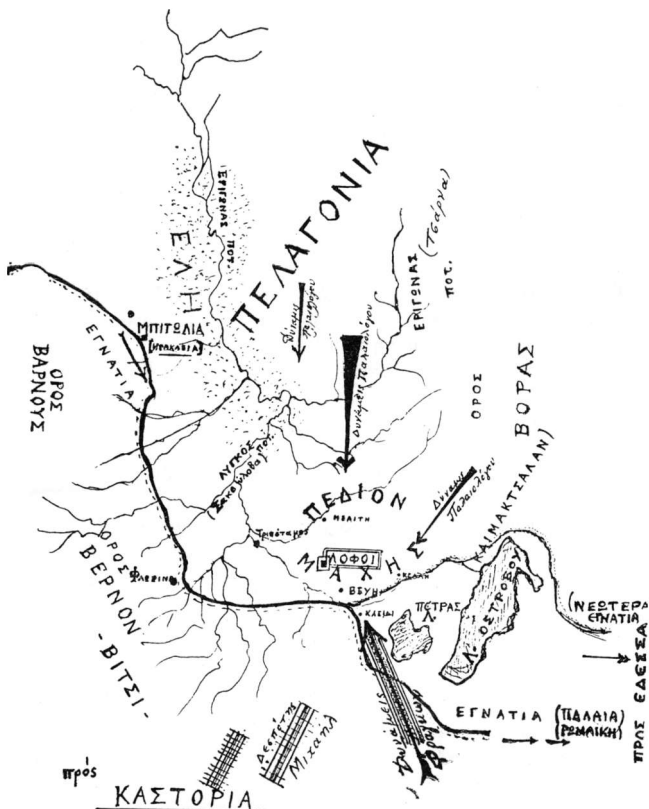
1. ‘Ο Μ. D e n d i a s, Le roi Manfred de Sicile et la bataille de Pelagonie, «Melanges Diehl» (Paris 1930), θέλοντας νὰ δικαιολογήσει τὸν Παχυμέρη ποῦ λέει ὅτι ὁ στρατὸς ποῦ ἔστειλε ὁ Μαμφρέδος ἦταν τρεῖς χιλιάδες, πιθανολογεῖ ὅτι, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὶς τρεῖς χιλιάδες, μόνο οἱ 400 ἦταν ἱππεῖς ποῦ τοὺς εἶχε διαλέξει ἓναν κι ἓναν ὁ Μαμφρέδος ἀπὸ τὴ Γερμανία καὶ Ἰταλία, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἦταν τοξότες Σαρακηνοὶ, — ἂν καὶ αὐτὸ θεωρεῖται ὑπερβολή — βλ. καὶ Μ η λ ι α ρ ά κ η, Ἱστορία Νικαίας καὶ Ἱστορία Βυζαντινῆς Αὐτοκρατ. Πανεπιστημίου Καίμπριτζ (ἔκδ. Μέλισσα) τ. 1-2.

2. Βλ. λεπτομέρειες I. Ρ ω μ α ν ο ὕ, Γρατιανὸς Ζώρης, σ. 142.

3. ‘Ο Κ. Γ ι α ν ν α κ ὀ π ο υ λ ο ς, ‘Ο Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἡ Δύσις, Ἀθήνα 1969, σ. 62 σημ. 81, ἀναφέρει ὅτι στὸ ἀραγωνικὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως, ὑπολογίζονται σὲ 20.000 ὄπλιτες ὁ στρατὸς τοῦ Γουλιέλμου καὶ σὲ 25.000 τοῦ Δεσπότη. ‘Ο ἀριθμὸς κατὰ τὴ γνώμη μας, φαίνεται διογκωμένος.

της Έγνατίας οδού θα ελέγχει και θα μπορεί εύκολα να προωθηθεί προς νότο και ανατολή.

Ό σεβαστοκράτορας Ι. Παλαιολόγος κατευθύνεται τὸν ἴδιο χρόνο πρὸς

Σχεδιάγραμμα περιοχής πεδίων μάχης Καστοριάς και σημερινά τοπωνύμια

νότο και λίγο άριστερά, στη κοιλάδα ανάμεσα στο όρος Βαρνούς και Βόρας (Καίμακτσαλάν), στη λεκάνη της κάτω καμπής του ποταμού Έριγώνα, ενώ συγχρόνως προωθεί και ενισχύει τις γραμμές που βρίσκονται στα όρενά (βλ. σχεδιάγραμμα).

Ἡ συνάντηση τῶν δύο στρατιῶν γίνεται βόρεια τῆς Καστοριάς, στὸ λεκανοπέδιο τοῦ Μοναστηρίου (Πελαγονία-κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, Βιτώλια, Βουτέλιον κατὰ τὸν ἱστορικὸ Κεδρινὸ (ἄρχ. Ἡράκλεια). Στὸ χρονικὸ διαβάζουμε:

*Ἄλλὰ ἄς σταματήσωμεν ἐδῶ εἰς τοὺς Κάμπους τούτους
καὶ ἂν ἔλθουν νὰ πολεμήσωμεν ἡμεῖς ἄς τοὺς δεχτοῦμε.
(Ἑλλ. Χρον. Μορέως)*

.....
*Στὴν χάρισιν τῶν ἀλλαγίων, σ'ταῖς σένταξες ποὶ ἐπῆκεν
ὁ Γιουλιᾶμος πρίγκηπας εἰς τὴν Πελαγονίαν,
αὐτοῦ καὶ ὅλοι οἱ Ρωμιοὶ ἔσωσαν εἰς τὸν Κάμπον
(Παρισινὸς Κῶδιξ Χρον. Μορ.)*

στὴν τοποθεσία Βορίλα-Λόγγου στὴ περιοχὴ τῆς Λύγγου (ἄρχ. Λυγκηστίδος). Διάφοροι λόγοι γεωγραφικοί, ἐτυμολογικοὶ καὶ ἱστορικοὶ μᾶς κάνουν νὰ πιστεύουμε, ὅτι ἡ θέση αὐτὴ σήμερα βρίσκεται στὸν κάμπο μεταξὺ Καϊμακτσαλάν (Βόρας) καὶ Φλωρίνης, εἰδικὰ κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Λόφοι καὶ Ἴσως λίγο πιὸ νότια, βόρεια τῆς Καστοριάς¹. Πρέπει νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ διάφορες πηγές ὅτι βρισκόμαστε γύρω στὰ τέλη Αὐγούστου μὲ ἄρχες Σεπτεμβρίου τοῦ 1259, ἂν καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ μνημονεύουν διαφορετικὲς ἡμερομηνίες ἀπὸ Ἰούλιο ὡς Ὀκτώβριο τοῦ ἰδίου ἔτους².

Ποιὰ ἀκριβῶς ἦταν ἡ δύναμη τῆς κάθε παρατάξεως δὲν μᾶς ἔχει γίνει γνωστὸ, μὲ μεγάλη πιθανότητα ὅμως ὁ στρατὸς τοῦ Δεσπότη καὶ τῶν συμμάχων του ἦταν πολυαριθμότερος. Ἡ σύγκρουση ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ πλησίαζε. Ὁ Παλαιολόγος τότε ἐφήρμοσε μία ρεαλιστικὴ τακτικὴ φθορᾶς καὶ ψυχολογικοῦ πολέμου, ἐκμεταλλεύομενος τὸ ἔδαφος καὶ τὴν ἀνομοιογένεια τοῦ (σμμαχικοῦ) στρατοῦ τῶν ἀντιπάλων του. Ἐτσι ἐπηρεάζε τὸ ἦθι καὶ τὸ ἐχθροῦ. Καθὼς λέει ὁ Ράνσιμαν, τὰ τεχνάσματα αὐτὰ περιλαμβανότανε στὴν πολεμικὴ τακτικὴ ποὺ μελετοῦσαν μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο οἱ Βυζαντινοί³. Πρῶτα πρῶτα (ὁ Παλαιολόγος) ἔκανε συνεχεῖς μικροεπιδρομὲς μὲ ἐλαφρὲς μονάδες, καταστρέφοντας τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀντιπάλων του, σκορπώντας τὴν ἀμφιβολία καὶ δημιουργώντας ἐκνευρισμὸ.

1. Α. Μ η λ ι α ρ ἄ κ η, Ἱστ. τῆς Νικαίας, Σ ω τ. Λ ι ἄ κ ο υ, Τὰ 150 ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τῆς Λύγγου, Θεσσαλονίκη 1961, V a s i l i e v, Ἱστορία Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, Ἀθήνα 1973.

2. Ὁ Α. Β ο η (La Morée Franque, τ. 1ος, Paris 1969) σημειώνει, τέλη Σεπτεμβρίου. Ὁ Ν i c o l λ έ ι, Ἰούλιος (The Date of the Battle of Pelagonia, «Byzantinische Zeitschrift» XLIX, 1956).

3. Τὸ χρονικὸ τοῦ Μορέως καὶ οἱ ἱστορικοὶ Ἀκροπολίτης (Χρονικὴ Συγγραφή), Παχυμέρης, Γρηγοράς, μᾶς διηγοῦνται τὰ σχετικὰ (τεχνάσματα).

ἔπειτα ἐγέμισε τὰ γύρω ὑψώματα μὲ ντόπιους χωριάτες σὰν καβαλάρηδες ἀπάνω σὲ διάφορα ὑπόζυγια:

*Ἦφεραν τὰ γελάδια τους, ὄνικὰ καὶ φοράδια,
Καὶ ὄλα ἐκαβαλλίκευσαν ἀπάνω ἐκ τὰ βοννία,
Καὶ ἐφαίνοντα ἀπὸ μακρυνά, ὅτ' εἶναι καβαλλάρου»,
(Κῶδιξ Παρισινός, Χρονικῶν Μορ.).*

ἔτσι ποὺ ἔδειχνε ὅτι ὁ στρατός του ἦταν ἀμέτρητος, ἐνῶ συγχρόνως ὄλοι μαζὶ ἔκαναν μεγάλο θόρυβο, φώναζαν καὶ ἄναβαν τὸ βράδυ χιλιάδες φωτιές. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔφευγαν καὶ πῆγαιναν στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο, ὅπου διέδιδαν φανταστικὰ πράγματα γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Παλαιολόγου.

Ὁ Παλαιολόγος διαίρεσε τὸ στρατό του σὲ 27 τμήματα (ἀλλάγια). Πόση ἦταν ἡ δύναμη τοῦ κάθε ἀλλάγιου δὲν μᾶς εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, Ὁ Α. Ἀδαμαντίου (Τὰ χρονικά τοῦ Μορέως) λέει: «Τὸ δὲ μικρὸν σῶμα στρατοῦ εἶναι ἀλλάγιον, διότι ἀλλάζει τμηματικῶς, σύνταξες δὲ τὰ συντεταγμένα σώματα»¹. Τὶς δυνάμεις του τὶς τοποθέτησε κατὰ τρόπο ὥστε οἱ βαριεὲς μονάδες, οἱ θωρακοφόροι καὶ τὸ βαρὺ ἵππικὸ νὰ εἶναι ψηλότερα στοὺς λόφους, ἐνῶ τοὺς ἐλαφρὰ ὀπλισμένους καὶ τοὺς τοξότες βάζει στὸν κάμπο.

γ) Συμπεριφορὰ ἀντιπάλων. Ἡ μάχη τῆς Καστοριάς

Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν πλησιάσει ἀρκετὰ μεταξύ τους καὶ ἄρχισαν τὶς ἀψιμαχίες. Στὴν ἔκβαση τῆς μάχης τότε δύο ξέχωροι παράγοντες ἔπαιξαν σοβαρὸ ρόλο: Ὁ πρῶτος δημιουργήθηκε ἀπὸ μιὰ διπλωματικὴ ἐνέργεια, ἓνα ἔξυπνο στρατήγημα τοῦ σεβαστοκράτορα Ἰωάννη. Ἔστειλε δηλ. ἓνα δῆθεν λιποτάκτη στὸ Δεσπότη μὲ διάφορες κολακεῖες, ἐπιχειρήματα καὶ ἐκφοβισμούς, καθὼς καὶ φανταστικὲς διηγήσεις γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὶς προθέσεις τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλὰ καὶ αὐτὲς τῶν ἰδίων του τῶν συμμάχων. Αὐτὲς οἱ πληροφορίες ἔκαναν τὸν Μιχαὴλ νὰ ἀμφιταλαντευθεῖ καὶ νὰ ἐπηρεαστεῖ τόσο, ἴσως ἐπειδὴ προϋπῆρχε μιὰ δυσπιστία καὶ καχυποψία πρὸς τοὺς Λατίνους, γιατί στὴν οὐσία αὐτοὶ ἦταν οἱ ξένοι καὶ οἱ κατακτητὲς ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, ποὺ τῶρα τὰ συμφέροντά τους ταυτίζανε ἀνάλογα μὲ τὶς βλῆψεις τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων.

Ὁ ἄλλος ἀστάθμητος παράγοντας ποὺ ἦταν ἀνεξάρτητος τῆς θέλησης τῶν ἀντιμαχόμενων, δὲν εἶχε ὑπολογιστεῖ στὴν πλάστιγγα. Τὸ δεῦτερο αὐτὸ

1. Ἀλλάγιον λεγότανε συνήθως στοὺς βυζαντινοὺς, σῶμα στρατιωτικὸ, γιὰ τὴ σωματοφυλακὴ (τοῦ βασιλέως) (Κω ν. Πορφυρογεν., De admin. Imp. 126). Ἀργότερα, στὴν αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας τὰ «ἀλλάγια» ἔκαναν χρέη βασιλικῆς φρουρᾶς, ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ «σωματοφύλακα».

ἀπρόβλεπτο γεγονός κάνει τὸ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου νὰ πάρει ὀριστικά τὴν ἀπόφαση, ν' ἀποσύρει δηλ. τὸ στρατό του καὶ νὰ μὴ λάβει μέρος στὴ μάχη. Πάλι τὶς λεπτομέρειες μᾶς τὶς δίνει ὁ Παχυμέρης. Φράγκοι ἱππότες ἔβλεπαν μὲ ἐρωτικές διαθέσεις τὴν πανέμορφη γυναίκα τοῦ νόθου γιου τοῦ (Δεσπότη) Μιχαήλ, Ἰωάννη, αὐθέντου τῶν Μεγαλοβλαχιτῶν (Θεσσαλίας), κόρη τοῦ Βλάχου ἄρχοντα Ταρωνᾶ. Ὁ Ἰωάννης ὑπερασπιζόμενος τῆς τιμῆς του ἀπέιλησε ἐκδίκηση. Ὁ Βιλλαρδουῖνος τότε, θέλοντας νὰ ὑπερασπιστεῖ τοὺς δικούς του, τὸν εἰρωνεύθηκε λέγοντάς τον «νόθο» καὶ δείχνοντας τὸν Νικηφόρο, τὸν γνήσιο γιὸ τοῦ Μιχαήλ (τὸν κουνιάδο του), εἶπε: «αὐτὸς εἶναι ὁ ἀδελφός μου, ἐσὺ δὲ δὲν εἶσαι ἐλεύθερος, εἶσαι δοῦλος, ἐπειδὴ εἶσαι νόθος». Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἴσως νὰ ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ κάποια ἐνδόμυχη ζήλεια τοῦ Ἰωάννη γιὰ τὸν Νικηφόρο, γιατί ἤξερε ὅτι ὁ πατέρας τους πάντοτε εἶχε δεῖξει τὴν προτίμησή του στὸ δεύτερο (ὅπως αὐτὸ φάνηκε καὶ στὸ μέλλον). Συγχρόνως φαίνεται ὅτι διέκρινε τοὺς πονηροὺς σκοποὺς τῶν Λατίνων συμμάχων, ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ Δεσποτάτο, ἰδίως τοῦ βασιλιᾶ Μαμφρέδου καὶ ποὺ ὁ Νικηφόρος δὲν ἀντιλαμβάνονταν, ἢ ἴσως νόμιζε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἐκμεταλλευτεῖ μελλοντικά¹.

Ἐτσι ὁ Ἰωάννης θυμωμένος, προσεχώρησε στὸ στρατόπεδο τοῦ Παλαιολόγου, ἀφοῦ πῆρε ἔνορκο ὑπόσχεση ἀπ' αὐτόν, ὅτι δὲν θὰ πειράξουν τὸν πατέρα του καὶ τὸν ἀδελφό του καὶ ἂν τυχὸν τοὺς πιάσουν, θὰ τοὺς ἐλευθερώσουν ἀμέσως, μοναχὰ δὲ τοὺς Φράγκους θὰ πολεμήσουν καὶ οἱ δύο τους. Κατὰ τεκμήριο ἢ ἄποψη ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔπεισε τελικὰ τὸν Μιχαήλ Β' ν' ἀποσυρθεῖ φαίνεται νὰ εἶναι ἀληθινή, ἀφοῦ προὔπηρχαν καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι ποὺ ἀναφέραμε. Τὴν ἴδια νύχτα ὁλος ὁ στρατὸς τοῦ Δεσπότη ἀποσύρεται.

Ὁ Βιλλαρδουῖνος ὁμως, μετὰ ἀπὸ σύσκεψη ποὺ κάνει μὲ τοὺς ἄρχοντες συμμάχους του, ὅπου ὑπερίσχυσε ἡ ἱπποτικὴ νοοτροπία καὶ ἡ φιλοτιμία, παρὰ τὴν ἐλάττωσή τῆς δυνάμεις του καὶ τὸ ἀφιλόξενο περιβάλλον, ἀποφασίζει νὰ μείνει καὶ νὰ δώσει μάχη. «Ἄφοῦ στρατιῶτες εἶμασθε, νὰ φύγωμεν, ὡς γυναῖκες;» (ἔτσι λέει στὸν Παρισινὸ Κώδικα).

Ἡ σύγκρουση τῶν δύο στρατευμάτων γίνεται τὴν ἐπομένη, ἐκεῖ στὴ θέση Βορίλλα-Λόγγου, βόρεια τῆς Καστοριάς, στὸν κάμπο τῆς Φλωρίνης. Οἱ Φράγκοι παθαίνουν τραγικὴ πανωλεθρία καὶ διαλύονται. Ἡ νίκη τοῦ Παλαιολόγου κερδίσθηκε χάρι στοὺς τοξότες, ποὺ σηματοδόντας τὰ ἄλογα τῶν ἐχθρῶν, ἀνῆλκαν τοὺς βαριοὺς πολεμιστῆς νὰ πέφτουν καὶ ἐξουδετερώνονταν εὐκόλα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς.

1. Βλ. Μηλιάρακη, Ἱστορία Νικαίας, σ. 533.

Πάλι στὸν Παρισ. Κώδικα ἀναφερόμαστε:

*Καὶ ἀφῶν εὐρέθησαν περὶ μέσα εἰς τὰ φουσατά
τὸ τί ποιήσουν, οὐκ εἶχασιν, ἂν θέλουν καὶ μὴ θέλουν
πρὶν ἀποθάνουν ἄδικον θάνατον εἰς τὸν κόσμον
ὅλοι ἐπαρὰδόθησαν καὶ ὁ Πρίγκηπας ἀτὸς του.*

Ἔτσι ἡ μάχη τῆς Καστοριάς ἔδωσε ἄδοξο τέλος στὶς φιλοδοξίες καὶ στὰ σχέδια τῶν Λατίνων.

Ἐπειτα ἀπὸ μερικὰ χρόνια, τὸ 1263, στὴ μάχη τῆς Πρινίτσας, κοντὰ στὸν Ἄλφειο (Ρουφιᾶ) στὴν ἀρχαία Ὀλυμπία,—δταν οἱ Ἕλληνες προσπαθοῦσαν νὰ ἐδραιωθοῦν στὴν Πελοπόννησο,—μικρὸς ἀριθμὸς Φράγκων ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερο στρατὸ τοῦ σεβαστοκράτορα Κων/νου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Ὁ ποιητὴς τοῦ Χρονικοῦ, στὴν περιγραφὴ του σχετικὰ μὲ τὴ μάχη τῆς Πρινίτσας, τὶς συνέπειες καὶ τὰ ἐπακόλουθὰ της, βλέπουμε νὰ παρεμβάλλει ἓνα Φράγκο εὐγενῆ, μαντατοφόρο τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος συμβουλεῦει τὸν σεβαστοκράτορα, γιὰ τὴν πολεμικὴ τακτικὴ ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσει—κάνοντας μιὰ ἀναδρομὴ στὴ μάχη τῆς Καστοριάς (Πελαγονίας). Ἐκεῖ ἀναφέρει τὰ τεχνάσματα καὶ τὴν πονηριὰ ποὺ μεταχειρίσθηκε ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος γιὰ νὰ νικήσει τοὺς Φράγκους καὶ μᾶς δίνει ζωντανὰ μιὰ σύντομη καὶ ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς μάχης.

Μεταφέρουμε παρακάτω τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ χρονικοῦ μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ περιγραφὴ τοῦ ποιητῆ (στίχ. 4908-4923):

*Εἶδες εἰς τὴν Πελαγονίαν τὴν μηχανίαν ποῦ ἐποίησεν
τότε ὁ σεβαστοκράτορας κ' ἐκέρδισε τὸν κάμπον.
οὐδὲν ἐτίρησε νὰ εἰπῆ πολλὰ φουσσᾶτα εἶχεν,
ἀλλὰ ἔβαλε τὴν μηχανίαν κι ἄφηκεν τὴν ἀντρίαν.
Οἱ πάντες ὅλοι ἐξεύρουν τὸς ὄλην τὴν οἰκουμένην,
εἰς τὸ κοντάρι καὶ σπαθὶ οἱ Φράγκοι εἶναι ἀντρειωμένοι.
Διὰ τοῦτο ὁ σεβαστοκράτορας, ὡς φρόνιμος ὅπου ἦτον,
τοὺς Ἀλλαμάνους ἔβαλεν κ' ἐσμίξαν μὲ τοὺς Φράγκους
διὰ ν' ἀπαντήσουν τὸν θυμὸν, τὲς κονταρὲς τῶν Φράγκων
τοὺς Οὐγγυροὺς ἔβαλε ἀπ' αὐτοῦ, τοὺς Τούρκους καὶ Κομάνους,
ὅλους ἐκατεδόξεναν, Φράγκους τε καὶ Ἀλλαμάνους,
καὶ τὰ φαριά τοὺς ἔσφαξαν τὸν πόλεμον ἐκερδίσαν.
Ἐὰν ἔλειπαν οἱ σαγιτιῆς ποῦ ἔσφάζαν τὰ φαριά,
ποτέ του οὐδὲν ἐκέρδαιναν τὸν πόλεμον ἐκεῖνον.
Εἶδες, δέσποτα, ἀφέντη μου, πῶς ἔσφαλες εἰς τοῦτο,
ἐκεῖ ὅπου σ' ἐπολέμησαν οἱ Φράγκοι στὴν Πρινίτσαν.*

καὶ λίγο πῖο κάτω στίχ. (4936-4939).

.....

*Ἄς εἶχες βάλει, δόσποτα, ἐτότε τοὺς δοξιώτες,
 νὰ ἰδεῖ τοὺς Φρογάκους ὅτι ἔρχονται ἐκεῖσε πρὸς ἐσένα,
 νὰ εἶχασιν σφάζει τὰ φαρία ὅπου ἐκαβαλλικεῦάν,
 ἐκέρδαινες τους παρευτός, εἶχες τους νικημένους¹.*

Αὐτὰ μνημονεύονται σχετικὰ μὲ τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν Βυζαντινῶν.

Ἵδιος ὁ Γουλιέλμος πιάνεται αἰχμάλωτος. Μαζὶ μ' αὐτὸν συλλαμβάνονται καὶ πάρα πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχες, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ συγγενεῖς τοῦ πρίγκηπα, οἱ Ἄνσῶ δὲ Τουσὺ (Ἄσελης ντὲ Τοῦθ) καὶ ὁ ἥρωικὸς Geoffroy de Bruyère (κοιν. Μισίρ Ντζεφρές), πιστὸς ἀνηψιὸς τοῦ Βιλλαρδουίνου, ὁ «ἐξακουστὸς στρατιώτης»,

*Ἦταν ὁ ἀντριχώτατος, ὁ ἀφέντης τῆς Καρταίνου,
 Ὅπου γὰρ τὸν ἐτρέμασιν σ' ὄλην τὴν Ρωμανίαν*

Καὶ «ἦτον»... Ἔνας ἐκ τῶν καβαλλαριῶν τοὺς πρότους γὰρ τοῦ κόσμου.

(Χρον. Μορέως)

Ἵ ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας αἰχμαλωτίστηκε κοντὰ στὴν Καστοριά ὅπου κρυβότανε καὶ ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὰ δόντια του, ποὺ προεξείχανε, καθὼς λέει ὁ Ἀκροπολίτης. Στὴ συνέχεια τοῦ φέρθηκαν ἡγεμονικὰ καὶ τὸν μεταχειριστήκανε μὲ τιμὲς ἀνάλογα μὲ τὸ ἀξίωμά του. Τελικὰ ἀφοῦ πέρασε ἀρκετὸς καιρὸς, ἔφτασε συνοδεΐα τοῦ Σεβαστοκράτορα Ἰωάννη στὴ Λάμψακο, ὅπου βρισκότανε γιὰ νὰ παραχειμάσει ὁ ἀδελφὸς του Μιχαὴλ Παλαιολόγος.

δ) *Τὰ ἐπακόλουθα. Ρύθμιση καὶ ἐπικύρωση συμφωνιῶν*

Ἵ αὐτοκράτορας γιὰ νὰ ἀντάλλαγμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ Βιλλαρδουίνου, ζήτησε τὴν παραχώρηση τῶν ἐδαφῶν του στὸ Μοριά, δίνοντας συγχρόνως καὶ χρήματα γιὰ νὰ πᾶνε στὴ Φραγκιά, ὅπως λέει τὸ χρονικὸ, ν' ἀγοράσουν κτήματα.

*Ἐνὸς μὲ οἱ καβαλλάροι σου ὅπου εἶναι ἐδῶ μετ' ἐσοῦ,
 νὰ σᾶς ἐβγάλω ἀπ' ἐδῶ, νὰ σᾶς ἐλευτερώσω.
 καὶ ἀμέτε καὶ ἀγοράσετε χῶρες εἰς τὴν Φραγκίαν,
 νὰ ἔχετε παντοτινὰ ἐσεῖς καὶ τὰ παιδιὰ σας
 καὶ ἀφήστε ἐμέναν τὸν Μορέαν ὅπου ἐνὶ ἰγονικὸν μου.*

1. Ἄνάλογα καὶ εἰς J. B u c h o n, Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le 13e siècle, Paris 1840-41, στίχ. 3580-3595 καὶ 3608-3611.

Ἡ πρόταση ὅμως αὐτὴ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὸν Γουλιέλμο χωρὶς καμιὰ συζήτηση, ἢ δὲ στάση του ὑπῆρξε ἀδιάλλακτη γιὰ ἄρκετὸ διάστημα, περίπου δύο χρόνια. Μετὰ ὅμως τὴν ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τὸ 1261, ὁ Γουλιέλμος ἄρχισε τὰ παζαρέματα, μὲ διάφορες δικαιολογίες, στὶς ἐπαφές ποὺ εἶχε μὲ τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ 1262, δηλ. μετὰ τρία χρόνια ἀπ' τὴν αἰχμαλωσία του, ἀναγκάσθηκε νὰ συμβιβαστεῖ παραχωρώντας τὰ κάστρα τῆς Μάνης, τοῦ Μυστρά τῆς Μονεμβασίας καὶ τοῦ Γερακίου (Ἱεράκιον κατὰ Παχυμέρη) καὶ ποὺ διαφέντευε τοὺς περήφανους Τσάκωνες. Ἡ συμφωνία αὐτὴ ἔκλεισε μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ὄρκων «φριχτῶν» συμμαχίας καὶ βοήθειας μεταξύ τους, ὅτι, ἂν κάποιος τρίτος ἐπιτεθεῖ, «νὰ τοῦ βοηθᾷ ὁ ἕτερος μὲ ὄλην του τὴν οὐσίαν» (E.X. στ. 4343).

Στὸ μυαλὸ ὅμως τοῦ πρίγκηπα ὑπῆρχε ἡ ἀπόφαση τῆς παρασπονδίας, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲ θὰ γινόταν ἐπίορκος, ἀφοῦ μὲ τὴ φυλάκιση τοῦ εἶχε ἀσκηθεῖ πίεση. Ἔτσι ἡ ἐκκλησία θὰ τὸν δικαίωνε καὶ θὰ τοῦ ἔλυνε τοὺς ὄρκους, πράγμα καὶ ποὺ ἐγίνε ἀπὸ τὸν πάπα Οὐρβανὸ Δ' (ὁ Παχυμέρης λέει Ἄλξάνδρο Δ', ποὺ εἶναι ὅμως ἀμφίβολο). Ὁ Παλαιολόγος ὅμως θέλοντας νὰ δέσει τὶς συμφωνίες αὐτές, ἔκανε καὶ κουμπάρο τὸν Γουλιέλμο «et firent comparange» (κουμπαριά-συντεκνία)¹, βάζοντας νὰ τοῦ βαφτίσει τὸ γυιό του, καὶ τὸν ὀνόμασε (τὸν Γουλιέλμο) Μέγα Δομέστικο, δημιουργώντας ἔτσι σχέση ὑποτελείας λιζίου πρὸς ἡγεμόνα Βασιλέα καὶ κύριό του, σύμφωνα μὲ βυζαντινὰ καὶ λατινικὰ ἔθιμα («Se reconaissait le «vassal» de l'empereur grec», ὅπως λέει ὁ A. Bon²).

Ἡ ἐπικύρωση τῆς ἐκχωρήσεως τῶν ἐδαφῶν καὶ φρουριῶν ἐγίνε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ πρίγκηπα, σύμφωνα δὲ μὲ τὸ Ἐθιμικὸ Δίκαιον τῶν Ἀσσιζῶν, δηλ. τὸν φεουδαρχικὸ νόμο, μὲ τὴ σύγκληση τῆς Μεγάλης Κούρτης (παρλαμέντο ἢ παρλαμᾶς). Ὁ λόγος ἦταν ὅτι στὶς Ἀσσιζες (Usages) ὑπῆρχε ὁ ὅρος ὅτι ὁ πρίγκηπας τῆς Ἀχαΐας ἦταν ὑποχρεωμένος, γιὰ ὅποιαδήποτε ἐνέργειά του σχετικὰ μὲ παραχώρηση ἢ καταστροφή κάστρου τῆς ἐπικρατείας του, νὰ συμβουλευετοὺς τοὺς ὑποτελεῖς του. Ἡ Συνέλευση «τῶν Κυράδων», ὅπως ὀνομάστηκε, συνάχθηκε στὸ Νίκλι τὸ 1262 ποὺ ἦρθαν σὰν ἀντιπρόσωποι τῶν συζύγων οἱ γυναῖκες τους, γιὰτὶ ὄλοι σχεδὸν οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες εἶχαν αἰχμαλωτισθεῖ ἢ σκοτωθεῖ τὴν ἐκήρυξε δὲ ἡ Πριγκήπισσα Ἄννα, ἡ γυναῖκα τοῦ Βιλλαρδουίνου. Παρὰ τὶς πολλὰς ἀντιρρήσεις, ἰδιαίτερα τῶν λίγων ἀρσενικῶν ἀρχόντων ποὺ ἦταν παρόντες, ἡ ἀπόφαση πᾶρθηκε σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω.

Σ' αὐτὴ τὴ φάση τελειώνει τὸ ἱστορικὸ τῆς μάχης μὲ τὶς συνέπειές της.

1. Σ τ. Δ ρ α γ ο ὑ μ η, Χρονικὸν Μορέως, τοπωνυμικά, τοπογραφικά, ἱστορικά, Ἀθήναι 1921, σ. 143.

2. Bon, Moreé Franque, τ. I.

Βέβαια, ὁ Γουλιέλμος γυρνώντας στὸ Μοριά πάτησε τοὺς ὄρκους του καὶ ξανάρχισε τὸν ἀγώνα. Πέθανε, ἐκεῖ ὅπου εἶχε γεννηθεῖ, στὴν Καλαμάτα στὰ 1278.

ε) *Ἱστορική τοποθέτηση τοῦ γεγονότος. Γενική ἐπισκόπηση*

Μελετώντας τὶς συνέπειες, σὲ σχέση μετὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης, τὸ γεγονός τοῦτο πρέπει νὰ ἐκτιμηθεῖ στὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σὰν μία ἀπὸ τὶς κυριότερες νίκες γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Ἡ μάχη τῆς Καστοριάς (Πελαγονίας), λέει ὁ Gardner¹, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς δυτικῆς Εὐρώπης». Ἄν ἡ ὀλέθρια μάχη στὸ Μαντζικέρτ τῆς Ἀρμενίας (Αὐγούστος 1071), ὑπῆρξε μοιραία γιὰ τὴν Αὐτοκρατορία μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς βυζαντινῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου ὁ Ῥωμανὸς Δ' Διογένης νικῆθηκε κατὰ κράτος ἀπὸ τὸ Σελτζούκο σουλτάνο Ἀρπ' Ἀρσλάν, (καὶ ποὺ σημειώνεται σὰ σταθμὸς γιὰ τοὺς Τούρκους), ἡ νίκη τῆς Καστοριάς (Πελαγονίας) ἀπὸ τὴ (βυζαντινὴ) Νίκαια εἶναι τὸ μέσο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Βυζαντίου στὸ Μοριά, τὸ ξαναγέννημα τῆς ιδέας τῆς Ἑλλάδας καὶ ἀνοίξε τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1261. Εἶναι ἓνα πολιτικὸ γεγονός, τόσο σημαντικό, ποὺ οἱ συνέπειές του στὸν Εὐρωπαϊκὸ χῶρο εἶναι ἀπροσδιόριστες. Ἄν ἡ ἔκβαση τῆς μάχης ἦταν ἡ νίκη τῶν Φράγκων ἴσως ἡ πολιτικοκοινωνικὴ καὶ δημοσιονομικὴ ὄψη τῆς Εὐρώπης νὰ εἶχε πᾶρει σήμερα τελείως ἀλλιώτικη μορφή.

Εἶναι ἓνας σταθμὸς στὴ βυζαντινὴ ἱστορία, γιατί ὄχι μόνο ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῆς φραγκικῆς κατάρκτησης στὴν Πελοπόννησο καὶ γενικὰ τῶν Λατίνων σ' ὀλόκληρη τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀνοίγει καὶ νέους ὀρίζοντες μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μορέως ποὺ γίνηκε τελικὰ ὁ πυρήνας τῆς νέας ἑλληνικῆς σκέψης καὶ ἀκτινοβολίας. Δὲν εἶναι μόνο τὰ παλάτια, τὰ μοναστήρια, οἱ ναοί, οἱ καμάρες, οἱ εἰκόνες, τὰ βράχια καὶ οἱ πλαγιές· εἶναι τὸ φῶς, ποὺ ἐκεῖ γίνηκε Ἰδέα καὶ σκόρπισε παντοῦ.

Ἴσως δὲν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ ὅτι, ἔστω καὶ συμβολικά, τὸ 1821, ἡ ἀνάσταση τοῦ Ἑθνους ξεκίνησε ἀπ' αὐτὸν τὸν Ἑλλαδικὸ Χῶρο.

Οἱ Ἑλληνες μάταια προσπάθησαν, ἀρχικά, μετὰ ἀνοργάνωτες τοπικὲς ἐνέργειες νὰ ἐπεκτείνουν τὴν κυριαρχία τους καὶ στὶς ἄλλες περιοχὲς τῆς Πελοποννήσου. Μετὰ ἀπὸ ἄτυχους, ἀμφισβητούμενους καὶ ἴσως ἄσκοπους ἀγῶνες, μόλις γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰῶνα τὸ Δεσποτάτο τοῦ Μορέως καταφέρνει νὰ συγκροτηθεῖ σὲ κράτος, ποὺ νὰ περιλαμβάνει σχεδὸν ὅλη τὴν Πελοπόννησο. Ἐπιφανεῖς καὶ ἄλλοι πρόσφυγες ὄλων τῶν εἰδῶν

1. The Lascarids of Nicaea, London 1912.

ἀπὸ τῆ Βασιλεύουσα, ἐπιστήμονες, ἔμποροι, τεχνίτες κ.λ. συρρέουν στὸ Μυστρά.

Εἶναι περίεργο ὅτι ὑπῆρξε μία τέλεια ἀντίστροφη ἐπίδραση στὸν Ἑλλαδικό, ἀλλὰ καὶ ἔξω χῶρο, τὴν περίοδο αὐτή, ποὺ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία σιγά-σιγά κατακυλάει στὴν ἐξάλειψή της. Ὅσο προχωρεῖ ἡ παρακμὴ στὸ Βυζάντιο τόσο ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα στὸ Μυστρά, μεγαλώνει καὶ ἀναπτύσσεται αὐτεξούσια, μὲ ζωντάνια, ξαναγυρίζοντας στὰ δικά της ἀρχαῖα πρότυπα, δημιουργώντας μιὰ ἀναγεννησιακὴ μορφή, ποὺ γίνηκε ὁ πυρήνας πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς φλόγας καὶ διάδοσης σ' ὅλη τὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ πολιτιστικὴ τῆς ἐπίδραση καὶ τέχνη ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ Βυζαντίου καὶ μεταπηδᾷ στὸν ἐξωτερικὸ χῶρο, στὴ Δύση, σφραγίζοντας ἔτσι μὲ τὴν κλασικὴ ἑλληνικὴ σκέψη τὴν ἔνδοξη μακραίωνη μεσαιωνικὴ πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀπὸ τότε ἡ Δύση μὲ βάση αὐτὴ τὴν προσφορά θὰ προχωρήσει στὴ δημιουργία ἐνὸς ἀνανεωμένου πολιτισμοῦ, ποὺ θεμελιώνεται στὴν παρουσία τῆς Ἑλληνικῆς Σκέψης σὲ διάφορες ἐκδηλώσεις (ἐκφράσεις), σὰν ζωντανὴ συνειδητοποίηση τῆς ἀρχῆς τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών, γιὰ τὴ δημιουργίαν νέων μορφῶν, μὲ χρονικὴ προέκταση μέχρι τῆς ἡμέρας μας. Καὶ ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς ὅμως καὶ αὐτὸς ἀπὸ τότε ξεκινᾷ μὲ καινούργια μορφή, μέσα ἀπὸ δυσκολοδιάβατα ἐμπόδια, κάτω ἀπ' τὴν πίεση τοῦ Τούρκου κατακτητῆ, ἀκολουθώντας ἀνηφορικὰ μονοπάτια, πιστὸς στὴν παράδοση, γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἀναγέννησή του καὶ νὰ ὀρθοθεῖ ψηλὰ ἀλόσωμος στὸ ἀναστάσιμο σάλπισμα τοῦ '21.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

A. Γενικά Ἱστορικὰ ἔργα

1. Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Κ. Παπαρρηγοπούλου, τ. 5ος.
2. Ἱστορία Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας Παν/μίου Καίμπριτζ (ἐκδ. Μέλισσα, τ. 1-2).
3. Ἱστορία Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας Α. Vasiliew, Ἄθ. 1973
4. Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. 9ος.

B. Εἰδικὰ Ἱστορικὰ ἔργα

5. Ἱστορία τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Ἄντ. Μηλιαράκη, Ἄθ. 1898.
6. Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα W. Miller (μεταφρᾶ Φουριώτη), Ἄθ. 1960.
7. La Morée Franque 1 (Texte), A. Bon, Paris 1969.

Γ. Φιλολογικὲς πηγὲς καὶ σχετικὲς μελέτες

8. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως Π. Καλονάρου, Ἄθ. 1940.
9. Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le 13eme siècle

(μετά σχετικῶν σημειώσεων). Ὅπου καὶ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Παρισινοῦ κώδικα τοῦ Χρονικοῦ. J. Buchon, Paris 1840-1841.

10. Χρονικὸν Μορέως τοπωνυμικά, τοπογραφικά, ἱστορικά, Στ. Δραγοῦμη, Ἀθ. 1921.
11. Τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως Ἀδ. Ἀδαμαντίου (ΔΙΕΕ τ. 6ος), Ἀθ. 1906.

Δ. Διάφορες ἄλλες βοηθητικὲς μελέτες

12. Γρατιανὸς Ζώρξης αὐθέντης Λευκάδος κλπ. Κ. Χοφφ - Ι. Ρωμανοῦ, Κέρκυρα 1870.
13. Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς Στ. Ράνσιμαν, Ἀθ. 1978.
14. Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας Ν. Σβορώνου, Ἀθ. 1976.
15. Γεννήθηκα στὸ 1402 Παν. Κανελλοπούλου, Ἀθ. 1967.
16. Τὰ 150 ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τῆς Λύγκου κλπ. Σωκρ. Λιάκου, Θεσσαλονίκη 1961.
17. Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἡ Δύσις Κ. Γιαννακοπούλου, Ἀθ. 1969.
18. Le Roi Manfred de Sicile et la bataille de Pelagonie M. Dendias (Melanges Diehl), Paris 1930.
19. Ἡ Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Παντ. Τσαμίση, Ἀθ. 1949.

Παράλειψίς μου θὰ ἦταν νὰ μὴν ἀναφέρω τὶς πηγές, δηλ. τοὺς Βυζαντινοὺς Γ. Ἀκροπολίτη, Νικηφ. Γρηγορά καὶ Γ. Παχυμέρη ἀπ' ὅπου βασίστηκα, διαλέγοντας μόνον ἐκλεκτικὰ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ἀπ' τὸ τεράστιο αὐτὸ ὕλικό.

Ἐπίσης σταχυολόγησα κάποιες ἀπόψεις ἀπὸ δυὸ-τρεῖς μελετητὲς ποὺ εἰδικὰ μνημονεύονται στὰ ἀνάλογα σημεῖα. Σημειῶνω συμπληρωματικὰ ὅτι πλοῦσια βιβλιογραφία βρίσκει κανεὶς σὲ ὅλες τὶς ἐκδόσεις τῶν πρὸ πάνω Γενικῶν ἱστορικῶν ἔργων (Α), καὶ ἕνας γενικότερος ἀρκετὰ λεπτομερειακὸς βιβλιογραφικὸς ὁδηγὸς τοῦ Σπ. Ἀσδραχὰ περιέχεται στὸ βιβλίο τοῦ Ν. Σβορώνου ποὺ ἀνάφερα, (Δ) βιβλ. σημ. ἀριθμ. 14).

RÉSUMÉ

Frédéric Rochontzis, La restauration de l'hellénisme et la decadence franque. La Bataille de Kastoria (1259).

En 1259 la concurrence et la rivalité qui couvait entre les deux héritiers orthodoxes de Byzance, le royaume de Nicée et le despotat Grec d'Épire, concernant le rétablissement de l'Empire byzantin, dans tous ses droits héréditaires et dans toute sa splendeur précédente, par la récupération de la ville latine de Constantinople, se développa à la collision décisive entre les deux souverains, dans la Macédoine occidentale, au nord de Kastoria.

Ce fut un heureux hasard pour les Grecs de Nicée et de Paléologue et une malchance pour les Francs d'Hellade, la participation des ces derniers à cette dispute, en contractant une alliance entre le despote Michel II et leur chef le renommé et tout puissant prince d'Achaïe Guillaume de Villehardouin, genre du monarque. Un autre secours remarquable fut encore rendu à Michel d'Épire (d'Arta) par son autre genre, Marnfred Hohenstaufen, roi des deux Siciles, qui lui envoya ses meilleurs cavaliers Allemands, tandis que lui-même ne s'y rendit pas. La bataille au bassin de Pélagonie, eut lieu selon toute probabilité vers la fin d'août ou des premiers jours de septembre (1259), au point nommé Vorila Longos (Longou), qui correspond à peu près actuellement au village Lofi (Λόφοι), dans la plaine de Florina. Mais au dernier moment la veille de la bataille, le despote avec tout son armée se retire, pour des raisons plus ou moins précises. Les Francs malgré les conditions défavorables restent sur place et se décident à se battre, mûs par leur esprit chevaleresque, leur bravoure et leur amour propre. Ce sont les troupes du Sébastocrator Jean, frère du roi de Nicée Michel VIII Paléologue, qui emportent la victoire. La défaite des Francs fut complète. La plupart des chefs (des barons) et le prince lui-même se rendirent à leurs ennemis.

La bataille de Kastoria en Pélagonie, est un fait politique d'une importance considérable, à cause des conséquences imprévisibles pour le monde Européen: désormais non seulement la voie est libre pour la reprise de Constantinople — qui a eu lieu à 1261 par Michel Paléologue — mais en plus, elle a permis la réinstallation de Byzance en Morée.

Après trois ans de prison, pour obtenir sa liberté le fier Villehardouin,

fut forcé de s'entendre avec l'empereur et de lui rendre les forteresses de Lacédémonie et de Tsakonia (Mistra, Monembasie, Le Magne, et Géraki).

Si le résultat du combat fut une victoire des Francs, peut-être l'aspect au point de vue social, politique et financier d'Europe d'aujourd'hui serait tout différent. C'est une date remarquable, un grand événement dans l'histoire de Byzance, parce que dès ce moment-là, que commence la chute de la domination franque de Péloponnèse, mais aussi en général des Latins dans la Grèce proprement dite. En même temps, un horizon nouveau s'ouvre par la création du despotat de la Morée, qui devient enfin le noyau du nouvel esprit et du rayonnement helléniques, transformés en «Idée» qui se répandra dans le monde entier.

Cette pensée, qui jaillit du Mistra Byzantin, se développe libre, aux modèles de l'ancienne Grèce—du moment que dès l'époque de la dynastie des Anges, vers le 12ème siècle on remarque un retour aux valeurs traditionnelles grecques—a créé un aspect de renaissance qui deviendra l'étincelle se propageant dans tout l'Occident: dépassant les limites de Byzance, elle appose son sceau sur toutes les manifestations intellectuelles en dehors du pays, conciliant sa glorieuse marche moyenâgeuse avec l'esprit classique grec.

L'occident avancera en profitant de cette offre, vers la création d'une civilisation renouvelée sous une forme plus moderne qui se développe jusqu'à nos jours. Le nouvel hellénisme se met en marche lui-aussi, sous des nouvelles formes, pressé par le conquérant Turc, et avance par des chemins pénibles, trébuchant, fidèle à la Tradition, pour se dresser comme un seul homme à l'appel révolutionnaire de 1821.

Nous pouvons ajouter que ce n'est pas par hasard, mais peut-être c'est un symbole, que le mouvement insurrectionnel grec, a eu lieu dans ces terres de la Morée, en 1821.